

# Armoede als realiteit en ideologie

## ↘ MOMENTEN SPRAK MET FRANCINE MESTRUM

### ↘ TEKST: INGE VAN DE WALLE

In de sessie 'Groot On/Gelijk' op L!NT konden we moeilijk naast de groeiende ongelijkheid in Europa en de wereld kijken. Francine Mestrum is goed geplaatst om deze evolutie te analyseren en een perspectief voor de toekomst te bieden. Francine Mestrum publiceerde onder meer drie standaardwerken over armoede, het meest recente is *Ontwikkeling & Solidariteit* (2010). In haar bijdrage op L!NT was ze kritisch over het armoedebeleid van de Wereldbank en de Europese Unie dat losstaat van die groeiende inkomensongelijkheid, volgens velen het politieke thema van de 21<sup>ste</sup> eeuw. Mestrum stelt vast dat het sociaal beleid in functie staat van het economisch beleid en een element is in de concurrentiestrijd. De stelling van Georg Simmel – de vader van de armoedesociologie – wordt bevestigd: de armen zijn nooit het eerste doel van de armoedebestrijding. In de Europese Unie ziet het ernaar uit dat de begrotingsdiscipline, de 'activering' van werklozen en de 'modernisering' van de sociale bescherming op de eerste plaats staan. We hebben een echte armoedebestrijding nodig, met openbare diensten, een sociale bescherming en een inkomen. Het huidige systeem van sociale bescherming is aan een herdefiniëring toe: in functie van herverdeling, *common goods* en klimaatrechtvaardigheid.

**Momenten: “Iedereen bewijst lippen-dienst aan de bestrijding van armoede, maar eigenlijk komt dit armen helemaal niet ten goede. Armoede is tegelijkertijd een pijnlijke realiteit én een ideologie, zo stel je.”**

**Francine Mestrum:** “Het is heel belangrijk dat iedereen beseft dat armoede een zeer pijnlijke realiteit is. Er zijn veel te

veel arme mensen in de wereld, ook in Vlaanderen. Tegelijkertijd is armoede ook een ideologie. Het thema armoede werd altijd al gebruikt om er iets anders mee te doen dan armoede te bestrijden. Ik beweert zeker niet dat er geen armoede zou zijn en ik beweert ook niet dat je die armoede niet zou moeten bestrijden. Maar je moet beseffen dat armoede tezelfdertijd misschien door de overheid wordt ge-

bruikt om een ander beleid te voeren dat niets met arme mensen te maken heeft.” “Het beste voorbeeld is de Wereldbank, die in 1999 is begonnen met armoede op de agenda te plaatsen. Voordien was er geen sprake van een armoedebeleid, maar wel van een beleid toegespitst op economische en sociale ontwikkelingen. De Wereldbank heeft nu het etiket ‘armoedebestrijding’ geplakt op een beleid dat in de praktijk vooral de economische mondialisering moet legitimeren. Armoede uitroeien vergt vrije markten en het opheffen van de handelsbarrières. Veel landen zijn onder invloed van de structurele aanpassingsprogramma’s in de loop van de jaren 1980 en 1990 gaan schrappen in hun sociale voorzieningen. Hetzelfde is gebeurd in de Europese Unie, in 2010 was er het Europees Jaar voor Armoedebestrijding. Maar toch zal je in geen enkel Europees verdrag iets vinden over armoedebestrijding. De Europese Unie heeft geen enkele bevoegdheid om iets aan armoedebestrijding of aan sociale bescherming te doen. Het huidige beleid van de EU is vooral bedoeld om de economie te hervormen. In het proces van Lissabon en de opvolger daarvan, EU2020, daar komt plotseling armoede ter sprake. Maar in de verdragen zelf gaat het alleen over sociale uitsluiting. En die uitsluiting wordt gelijkgesteld met uitsluiting van de arbeidsmarkt. Vandaar ook het accent op activering vanuit de EU.”

“Armoede is een consensusthema, zowel rechts als links willen dat armoede uit de wereld verdwijnt, maar het thema wordt in feite gekaapt om er iets anders mee te doen. Voor de Wereldbank was dat

een neoliberale mondialisering, voor de Europese Unie betekent het eigenlijk hetzelfde: een modernisering van de economie, een competitieve kenniseconomie, privatiseren van openbare diensten, een flexibele arbeidsmarkt, en dat allemaal onder de noemer armoedebestrijding.”

**Momenten: “Armoede wordt in beleids-teksten in Vlaanderen omschreven als een multidimensioneel probleem. Er worden acties opgezet op het vlak van onderwijs, werk, vrije tijd, gezondheid enzovoort. Je legt vooral het accent op inkomen als de belangrijkste hefboom om armoede terug te dringen?”**

**Francine:** “Als je van meet af aan armoede definieert als multidimensioneel, zie je dat op alle terreinen wordt gewerkt, maar niet op inkomen. Maar in een markteconomie is armoede in eerste en laatste instantie een inkomenstekort. Een overheid moet inderdaad zorgen voor huisvesting, onderwijs, empowerment, je moet op die diverse dimensies werken. Maar de eerste bedoeling van je armoedebeleid moet zijn dat mensen voldoende inkomen hebben uit werk of een uitkering om autonoom een waardig leven te kunnen leiden. Als je dat niet doet en je verwacht oorzaken en gevolgen van armoede, dan blijf je bezig en dan geraken mensen niet uit de armoede. Die manier van denken en die aanpak zie je ook voortdurend in de geschiedenis en wereldwijd terugkeren.”

“Het is zelden of nooit de bedoeling van armoedebeleid om armoede uit te roeien.

Het is wel de bedoeling om arme mensen te helpen, daar is ook niets op tegen. Maar we zijn rijk genoeg in deze wereld om armoede fundamenteel uit de wereld te helpen. Vandaar is het ook zo belangrijk dat armoedeverenigingen in Vlaanderen blijven vragen om het optrekken van de uitkeringen. Dat is een sleutelement in het leven van mensen in armoede, zodat ze zelf een inkomen hebben en niet moeten bedelen bij OCMW en voedselbedelingpunten... Je helpt mensen niet met kruimeltjes. Mensen zijn burgers, dat sociaal en politiek burgerschap moet een concrete invulling krijgen. Mensen moeten autonoom en waardig kunnen leven in onze maatschappij. En dat moeten we samen doen. Wat me ook stoort aan het huidige discours rond armoede, is dat armoede wordt gezien als een individueel probleem van arme mensen. We moeten armoede net zien als een maatschappelijk probleem. De verhouding tussen de problemen van armoede die we creëren en de oplossingen die we aanbieden, is totaal scheef."

**Momenten: "In nagenoeg alle Europese landen worden burgers geconfronteerd met besparingen. In hoeverre erodeert die tendens van besparingen het draagvlak voor solidariteit?"**

Francine: "Dat heeft ook weer te maken met de ideologie van armoede. Bij de Europese Unie is het iets minder duidelijk, maar het zit er wel degelijk in. De neoliberale filosofie wil geen sociale bescherming, want dat is in die filosofie geen opdracht voor de overheid. Sociale

zekerheid is een opdracht voor de markt, een ziekteverzekering koop je bij een verzekeringsmaatschappij. Men probeert de klemtoon te leggen op armoedebestrijding, tegen die sociale bescherming in. De denkwijze is: we moeten besparen, dus moet het geld gaan naar diegenen die het echt nodig hebben. Dat vind je terug in heel veel verklaringen van ministers en beleidsverantwoordelijken. Het geld moet dus gaan naar arme mensen. Op die manier zet je eigenlijk twee groepen aan de onderkant van de samenleving tegen mekaar op."

"Arme mensen die zeggen: 'Die werknemers met al hun voordelen, hun verworven rechten, ze zouden beter iets doen voor ons.' En bij de werknemers en arbeiders op hun beurt krijg je uitspraken als: 'Al die profiteurs, ze zouden daar beter eens met de grove borstel door gaan.' De bovenkant van de maatschappij blijft zo buiten schot. Dat is een ongelooflijk perverse redenering. Vooral als je weet dat sociale bescherming eigenlijk de beste, zoniet de enige preventie tegen armoede is. In België en Europa is er vandaag 15% armoede. Zonder sociale zekerheid zou dat 25 tot 27% zijn."

"Dus als je sociale bescherming afbouwt en je begint aan die solidariteit tussen mensen te raken, dan kan je alleen maar een stijging van die armoede krijgen. Die evolutie is nu begonnen in alle Europese landen. Men is bezig met het afbreken van de collectieve solidariteit. Sociale zekerheid betekent collectieve diensten voor iedereen. Eigenlijk is dat per defi-

nitie universeel. Dat mag allemaal niet meer, in een neoliberale filosofie zijn we allemaal individuen. Iedereen moet voor zichzelf zorgen.”

“Terwijl sociale zekerheid oorspronkelijk is uitgebouwd als een collectief mechanisme waarbij we solidair zijn, ook met mensen die we niet kennen. Ook in de groene stroming zit er iets individueels: we kijken naar de lokale gemeenschappen en zijn solidair met mekaar. Daar kan je niet tegen zijn, maar als je solidariteit niet verder gaat dan je eigen gemeenschap, dan is er een probleem. Het grote voordeel van het concept van sociaal burgerschap is net: we zijn solidair met mensen die we niet kennen. Want in onze internationale arbeidsverdeling hang ik evengoed af van de schoenmaker, de automechanicien, ingenieur... als die mensen van mij. We zijn solidair want we zijn één samenleving. Vandaag probeert men het voor te stellen alsof we allemaal voor onszelf moeten zorgen en voor onze eigen gemeenschap. Wat solidariteit voor de arme mensen bijvoorbeeld in Zambia of Malawi kan er dan ook nog wel bij, met het plaatsen van een waterpomp en zo. Maar de structurele solidariteit is aan het afbrokkelen.”

**Momenten: “Waarom kunnen linkse partijen of vakbonden niet genoeg wegen op dit debat rond solidariteit, toch hun *core business*?”**

**Mestrum:** “Er zijn heel wat redenen waarom het moeilijk is om die algemene solidariteit ook aan de linkerkant aanvaard

te krijgen. Vakbonden zijn gegroeid uit de traditionele verdediging van de werknemers. Het is logisch dat ze in die logica blijven zitten en dat ze moeite hebben om te kijken naar andere groepen in de samenleving. Maar ze zitten wel in een traag en moeilijk proces van verandering. Dan heb je een deel van de groene stroming die denkt dat we meer lokaal moeten gaan denken en samenwerken. En ook onze goederen meer lokaal moeten organiseren, gemeenschappen vormen die met elkaar solidair zijn. Waarbij ze vergeten dat een bredere solidariteit nodig is.”

“Dan is er ook nog een stroming aan de linkerkant die tegen de staat is, die denkt dat de staat een soort monster is dat mensen onderdrukt. Die wil dat de gemeenschap in plaats van de overheid de solidariteit garandeert. Voor alle duidelijkheid: sociale zekerheid vandaag wordt ook door werknemers gefinancierd, het is de facto een gemengd systeem. Een vierde stroming, waaronder heel wat marxisten, meent dat sociale bescherming werknemers demobiliseert. Op die manier zullen ze niet meer warm te maken zijn voor de revolutie. Het zijn allemaal argumenten die ik krijg als ik mijn project van sociale bescherming voorstel.”

**Momenten: “Ik citeer even uit een lezing die je in Nederland gaf: ‘Het volstaat echter niet om de crisis uit te leggen, om aan te tonen wat er allemaal fout gaat in onze wereld. We moeten de mensen ook een alternatief kunnen bieden, kunnen tonen dat we een project op zak hebben of aan het maken zijn dat ook voor hen,**

**voor een hele brede groep mensen, een verbetering kan inhouden. Een verhaal dat bescherming, zekerheid en hoop biedt.' Je pleit voor het herdefiniëren van het begrip sociale bescherming en spreekt over 'transformative social protection'. Waar ligt het verschil met het huidige systeem?"**

**Francine:** "Overall in Europa kennen we een opgang van extreemrechtse partijen, in Frankrijk heeft extreemrechts bij de recente verkiezingen twintig procent behaald, we zitten op een zeer gevaarlijke helling. Dat is niet de schuld van links, wel van een beleid dat mensen verwaarloost. Een Europees beleid dat vooral besparingen kent, dat staten vooral mogelijkheden afneemt om te werken aan sociale integratie. Middelen voor sociale bescherming zijn er op dit moment nauwelijks, omdat staten zichzelf in een keurslijf hebben gedwongen omwille van de bankencrisis. Al het geld gaat momenteel naar de financiële sector, eigenlijk een plundering van de overheid door de financiële sector. Op zo'n crisismoment gaan mensen zoeken naar bescherming."

"Die bescherming kan zowel door links als rechts worden geboden. De linkerkzijde heeft altijd gepleit voor bescherming via solidariteit. De rechterzijde pleit voor bescherming via politie, protectionisme, bescherming tegen migranten... vanuit de gedachte 'wij onder mekaar kunnen het redden'. Ik pleit voor de aanpak van de linkerkzijde, de onderlinge solidariteit. Maar je moet mensen wel iets kunnen aanbieden, en daar schiet de linkerkzijde

volgens mij wel tekort. De hele brede linkerkzijde houdt zich terecht bezig met het bekritisieren van het systeem, maar er wordt niks in de plaats gesteld. In West-Europa is de analyse van 1989, de val van het socialisme in Oost-Europa, bijna niet gemaakt."

"Men doet alsof we nog over socialisme kunnen spreken, alsof we weten wat dat is. Ik heb er zelf wel mijn ideeën, dromen en idealen over, maar ik zie geen concreet alternatief. Tezelfdertijd zitten we met een grote klimaatcrisis. Dus kunnen de oude recepten vandaag ook niet meer worden toegepast. We moeten dus in de eerste plaats een aantal concepten herzien, en ten tweede naar een nieuw economisch en politiek model wegens de klimaatcrisis. Er moet een aantrekkelijke boodschap komen: we bieden een brede sociale bescherming met klassieke sociale zekerheid, hulp voor arme mensen, arbeidsrecht, openbare diensten en bescherming tegen klimaatrisico's."

"Er is een transformatieve sociale bescherming nodig die verder gaat dan geld of goederentransfers, maar fundamenteel ongelijkheid aanpakt. Langs een andere weg zal je moeten werken aan de hervorming van het economisch systeem, het consumptie- en productiemodel. Er is tegelijkertijd nood aan een hervorming van het politiek systeem zodat mensen ook mee kunnen denken en beslissen over de samenleving waarin ze leven. Het zijn verschillende wegen die moeten worden bewandeld om tot een nieuw systeem te komen. Die hervorming

kan je nooit opleggen van bovenaf. Die zal je altijd van anderen moeten voeden. Dus is participatie essentieel. Zolang de linkerzijde geen aantrekkelijk alternatief kan bieden, zal die rechterzijde alleen maar groeien, want daar zijn wel concrete voorstellen, gaande van neoliberale voor- protectionistische modellen. Dat brengt ons binnen de kortste keren tot een onleefbare, onverdraagzame samenleving en tot tegenstellingen tussen landen. Met alle gevolgen van dien.”

**Momenten: “Je koppelt het herdefiniëren van sociale bescherming ook aan een nieuwe discussie over de common goods. Waarom is het zo belangrijk om die common goods te heroveren?”**

**Francine:** “De common goods zijn iets wat we ook hebben verloren in dat neoliberale verhaal dat bij ons al van begin de jaren tachtig invloed heeft. Alles wordt geprivatiseerd, we staan er niet meer bij stil dat we moeten betalen voor ons water, dat we moeten betalen voor schone lucht... terwijl dit publieke goederen zijn. Alles wat de overheid doet op het vlak van openbare diensten, onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, post, openbaar vervoer... dat zijn gemeenschappelijke goederen waarvan iedereen gebruikmaakt en moet kunnen maken. Ik beweer niet dat die gratis moeten zijn, maar de common goods mogen niet door de markt worden gemanipuleerd in functie van de winst die eruit kan worden gehaald. Ze moeten tegen een schappelijke, betaalbare prijs aan iedereen kun-

nen worden aangeboden. Daarom moet dit een van de elementen in je sociale bescherming zijn.”

“Het is een zeer actuele discussie, omdat er een privatisering bezig is in Europa en de wereld, niet alleen van drinkwater, maar ook van andere natuurlijke hulpbronnen. Je moet komen tot een bewustzijn dat dit de goederen zijn van iedereen, niet van jezelf of een groep en zeker niet van een multinational. Dat is eigenlijk een eerste vorm van herverdeling. Veel concepten kunnen worden gerecupereerd, maar herverdeling is een concept dat neoliberalen niet zullen gebruiken. Ze zullen ook het begrip emancipatie niet gebruiken, ze hebben het wel over empowerment, wat iets helemaal anders is. Zo zijn er nog altijd concepten die we ons in dat nieuwe verhaal van sociale bescherming moeten toe-eigenen.”

“In zo’n context wordt inkomen minder belangrijk. Als je niet meer moet betalen voor een aantal diensten, zal het inkomen dat je nodig hebt om waardig te leven ook dalen. Volgens de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) is een *Global Social Protection Floor* (een wereldwijde ‘bodem’ voor sociale bescherming) best betaalbaar. Ze werken nu aan een internationale aanbeveling rond een sokkel van sociale bescherming. Dit concept is al door zeer veel organisaties overgenomen, onder andere door de Europese Commissie, die dit idee wil gebruiken in haar ontwikkelingssamenwerking. Maar de EU schrijft uitdrukkelijk: van dat inkomen kunnen ze sociale diensten kopen. Dan heeft het natuurlijk geen zin om het

inkomen te garanderen. Onderwijs en gezondheidszorg moeten beschikbaar zijn. Het mag niet afhangen van het inkomen van mensen of ze daar toegang tot hebben of niet. Ook hier zie je dus dat een voorstel dat effectief tot het aanpakken van armoede kan leiden wordt ingekapseld in een neoliberale discours. Op die manier heeft die sokkel van sociale bescherming nog weinig zin, want op die manier organiseer en subsidieer je gewoon verzekeringsdiensten waarbij mensen zorg kunnen inkopen.”

**Momenten: “Een nieuw begrip van sociale protectie gaat ook in tegen het idee van puur individuele rechten?”**

**Francine:** “Alles wat we doen rond armoede is gebaseerd op mensenrechten. Dat is essentieel, een peiler die we niet mogen verliezen. Momenteel is men bezig met het afbouwen van die rechten. Als je kijkt naar wat er momenteel gebeurt bij de voorbereiding van de RIO+20 (VN Wereldconferentie Duurzame Ontwikkeling in 2012), dan zie je dat er teksten worden uitgewerkt waarin de mensenrechten worden geschrapt. Tegelijkertijd is er altijd kritiek geweest op die mensenrechten, omdat er vanuit derdewereldlanden werd gezegd: individuele rechten kennen we niet. Ik vind dat niet helemaal kloppen, maar we moeten wel kijken naar collectieve rechten. We hebben collectieve rechten, al wordt dit niet altijd zo geïnterpreteerd. Alle sociaal-economische rechten zijn in principe collectieve rechten.”

“Er is ook een derde generatie van collectieve rechten, de zogenaamde solidariteitsrechten: recht op ontwikkeling, recht op een schoon milieu... die verder moeten worden uitgebouwd. Zelfs als je kijkt naar de louter individuele burgerrechten en onze politieke rechten, dan zie je dat ervan wordt uitgegaan dat er eerst het individu is en dan de samenleving. Er zijn argumenten om de redenering om te draaien. Er is eerst de samenleving, en het is uit die samenleving dat het individu vorm kan krijgen. Het individu bestaat maar als een exponent van een samenleving, als resultaat van een sociaal-culturele context die ervoor zorgt dat een individu naar voren treedt. En als je het zo bekijkt, zijn je mensenrechten per definitie allemaal collectieve rechten. Dan kan je verder bouwen aan je sociale bescherming. Het eerste doel van de sociale bescherming is dan het beschermen van de samenleving.”

“Het begrip sociale bescherming is geëvolueerd, na WOII ging het om het garanderen van het inkomen. In de Europese Unie is dat nu geworden: werk lonend maken. Met als gevolg het hele discours over inzetbaarheid en activering, een discours dat meer en meer individualiserend en subjectiverend is. Terwijl voor het brede concept van sociale bescherming de eerste doelstelling net sociale cohesie zou moeten zijn, de integratie van alle mensen in de samenleving. En op de tweede plaats komt dan inderdaad het garanderen van een inkomen.”

**Momenten: “Ligt hier geen spanningsveld voor bepaalde minderheidsgroepen of individuen die worden gediscrimineerd? Zijn net voor die groepen die individuele rechten niet belangrijk?”**

**Mestrum:** “Er zullen altijd groepen en mensen zijn die minder geïntegreerd zijn dan anderen. Maar de bedoeling moet zijn om zo veel mogelijk mensen te integreren en vooral om gelijke rechten te garanderen. Het kan niet dat een migrant of illegaal hier minder rechten heeft dan ergens anders. Je moet regels hebben voor migratie. Maar dat kan worden georganiseerd en vooral op een humane manier worden georganiseerd. Deze mensen moeten ook legaal kunnen participeren aan deze samenleving.”

“Het is nodig om sociale bescherming te herdenken, breder in te vullen, voor

de hele samenleving. Die samenleving zal op verschillende niveaus moeten worden gedefinieerd. Dat begint met de wereldsamenleving, er is een Europese samenleving, een nationale en/of regionale samenleving. Met telkens andere vormen van sociale bescherming. Op wereldniveau zijn het de mensenrechten, de universele waarden, waarvoor we moeten blijven zorgen. Op Europees niveau zullen dat rechten zijn om mensen in zo egaal mogelijke omstandigheden te laten werken. Op nationaal en Vlaams niveau kan dat dan in nog groter detail worden uitgewerkt. Daar kunnen er ook verschillen in zitten, dat geeft ook blijk van onze verschillende prioriteiten. Maar je moet garanties hebben, en hogere waarden waarbinnen je je eigen systeem kan uitwerken. Maar het realiseren van zo'n systeem is nog niet meteen voor morgen.”

### **OVER FRANCINE MESTRUM:**

Francine Mestrum is doctor in de sociale wetenschappen, gespecialiseerd in ontwikkelingsproblematiek, en dan vooral in het onderzoek naar armoede, ontwikkeling en internationale organisaties. Ze publiceerde drie standaardwerken: *Globalisering en armoede. Over het nut van armoede in de nieuwe wereldorde* (2002), *De rattenvanger van Hameln. De Wereldbank, armoede en ontwikkeling* (2005), en *Ontwikkeling & Solidariteit* (2010). Recent startte ze een initiatief rond een globale sociale zekerheid.



